

INWENTARZE ZESPOŁÓW I ZBIORÓW ARCHIWALNYCH ZATWIERDZONYCH PRZEZ KOMISJĘ METODYCZNĄ AGAD W ROKU 2016

Informacja o inwentarzach zespołów i zbiorów archiwalnych opracowanych w 2016 r. jest uzupełnieniem danych zawartych w informatorze o zasobie archiwalnym AGAD¹ oraz innych publikacjach². W 2016 r. udostępniono następujące inwentarze:

Zespół nr 169, Generalne Dyrektorium Finansów, Wojny i Domen. Departament Prus Południowych. III Departament Kaliski (General Ober Finanz-, Kriegs- und Domänenendirektorium. Departement Südproussen III Departement Kalisch), 1793–1806; 242 j.a., 5,20 mb., oprac. Andrzej Zyskowski. Między drugim a trzecim rozbiorem Polski Prusy Południowe podzielone były na dwa departamenty, ze stolicami w Poznaniu i Piotrkowie (początkowo w Łęczycy). Po 1795 r. prowincję tę podzielono na trzy departamenty — warszawski, poznański i kaliski, a siedzibę jej władz przeniesiono do Warszawy. Departament kaliski przejął dokumentację byłego departamentu piotrkowskiego. Akta zlikwidowanego w 1807 r. Generalnego Dyrektorium Prus Południowych w 1808 r. trafiły do Archiwum Ogólnego Krajowego w Warszawie (poprzednika AGAD) i do wybuchu II wojny światowej znajdowały się w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych. W 1940 r. Niemcy wywieźli je do tajnego Archiwum Państwa w Merseburgu. W pierwszej połowie lat 60. XX w. część akt Departamentu Prus Południowych została rewindykowana do Polski i złożona w AGAD. Wraz z aktami przekazano mikrofilm inwentarza sporządzonego w Centralnym Archiwum Państwowym

¹ Zob. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, wyd. 2, rozszerzone i uzupeł., red. D. Lewandowska, Warszawa 2008.

² *Inwentarze zespołów (zbiorów) archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w latach 2009–2010*, oprac. M. Kośka, „Miscellanea Historico-Archivistica” (dalej: MHA), t. 17, 2010, s. 281–183; *Inwentarze zespołów i zbiorów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2011*, oprac. M. Kośka, MHA, t. 19, 2012, s. 353–355; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2012*, oprac. M. Kośka, MHA, t. 20, 2013, s. 289–291; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2013*, oprac. M. Kośka, MHA, t. 21, s. 420–422; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2014*, oprac. M. Kośka, MHA, t. 22, s. 380–382; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez komisję Metodyczną AGAD w roku 2015*, oprac. M. Kośka, MHA, t. 23, s. 349–351.

w Merseburgu (na mikrofilmie zaciemniono opisy jednostek archiwalnych, których nie zwrócono do Polski). Inwentarz opracowany przez A. Zyskowskiego zachowuje układ nadany aktom przez archiwistów niemieckich, którzy starali się odtworzyć porządek registraturalny — alfabetyczny według haseł rzeczowych. Sygnatury przekazanych jednostek pozostały niezmienione. Ich oryginalne tytuły uzupełniono tłumaczeniem na język polski. Archiwista wykorzystał też nieukończony inwentarz kartkowy sporządzony w AGAD w końcu lat 80. XX wieku. W aktach Departamentu Kaliskiego znajdują się materiały dotyczące niemal wszystkich dziedzin życia: gospodarki, w tym podatków, zatrudnienia, kolonizacji i emigracji, handlu, budowy dróg i mostów i leśnictwa; kultury i spraw wyznaniowych, w tym szkolnictwa, drukarni, bibliotek, kościołów i klasztorów oraz duchowieństwa; administracji i zarządzania, w tym przepisów prawnych, sądownictwa, wojska i poszczególnych grup zawodowych (np. kominiarzy, lekarzy). Po opracowaniu wszystkich działów zostanie przygotowany całościowy wstęp do inwentarza i zbiorcze indeksy. Kontynuacja prac nad dalszymi działami jest uwarunkowana poprawą ich stanu bakteriologicznego. Akta nie zostały zeskanowane.

Zespół nr 170, Generalne Dyrektorium Finansów, Wojny i Domen. Departament Prus Nowoschodnich (General Ober-Finanz-, Kriegs und Domänen Direktorium. Departement Neuostpreussen), Działy I i II, 1795–1806; 1412 j.a., 15,30 mb., oprac. Alicja Nowak. Akta przechowywane w tym zespole są wytworem działalności administracji pruskiej w prowincji Prusy Nowoschodnie, utworzonej w 1795 r. na terenach pomiędzy Wisłą, Bugiem, Narwią i Niemnem. Prowincja była podzielona na dwa departamenty, płocki i białostocki. Losy tych akt były podobne do opisanych powyżej (zob. zesp. nr 169). Tak więc, akta zlikwidowanego w 1807 r. Generalnego Dyrektorium w 1808 r. trafiły do Archiwum Ogólnego Krajowego i pozostawały w AGAD do 1940 r., gdy zostały wywiezione do tajnego Archiwum Państwa w Merseburgu. Rewindykacja części zespołu, wraz z mikrofilmem, w którym również zaciemniono opisy niezwróconych jednostek, nastąpiła w pierwszej połowie lat 60. XX w. Inwentarz opracowany przez A. Nowak zachowuje układ nadany aktom przez niemieckich archiwistów. Sygnatury przekazanych jednostek pozostały niezmienione. Oryginalne tytuły jednostek uzupełniono tłumaczeniem na język polski. Do inwentarza sporządzono indeksy, osobowy i geograficzno-rzeczowy. Po opracowaniu wszystkich działów zespołu zostanie przygotowany całościowy wstęp do inwentarza oraz indeksy zbiorcze. Dział I tego zespołu — Sprawy nominacji, zawiera jedynie 3 j.a., natomiast w dziale II — Urzędy Domen, jest ich 1409. Dotyczą one spraw własnościowych, szacowania wartości majątków ziemskich i całych urzędów domen. Wiele akt dotyczy sporów własnościowych między właścicielami a skarbem państwa, konfiskat majątków i podziałów spadkowych. Dużą grupę stanowią kontrakty dzierżawne — całych majątków czy folwarków oraz młynów, cegielni, prawa połowu ryb, utrzymywania przepraw promowych itp. Równie liczne dokumenty dotyczą osadnictwa. Są one związane z tworzeniem nowych kolonii, zmianami w nazewnictwie już istniejących na niemiecko brzmiące, finansowym i rzeczowym wsparciem kolonistów, rekompensatami w związku z klęskami, na przykład pożarami. Licznie występują podania z prośbą o obniżenie czynszu oraz akta egzekucji zaległości czynszowych. Ponadto w omawianym dziale znajdują się dokumenty dotyczące prowadzenia budów, w tym magazynów solnych,

komór celnych, a także remontów dróg, melioracji gruntów, karczowania lasów itp. Mniej liczną grupę stanowią akta dotyczące kościołów, majątków kościelnych, biskupich i zakonnych. W załącznikach do jednostek spotyka się projekty i drukowane kontrakty dzierżawne, kopie przywilejów, mapy wsi i ich okolic, plany nieruchomości oraz rysunki architektoniczne zabudowań³. Akta nie zostały zeskanowane.

Zespół nr 227, Komisja Województwa Mazowieckiego — Rząd Gubernialny Warszawski (KWM-RGW), Wydział Wojskowy, [1808–1814] 1815–1866 [1867–1873]; 316 j.a.⁴, 23,50 mb. (sygn. 10623–10938), oprac. Monika Michalska. Wydział Wojskowy jest ostatnim z wydziałów KWM-RGW poddanym reinwentaryzacji w AGAD⁵. W aktach tego wydziału można wskazać kilkanaście grup tematycznych dokumentów, obejmujących organizację wojska, pobór do służby, zakwaterowanie i utrzymanie żołnierzy, sprawy związane z łamaniem dyscypliny i przestępstwami w wojsku oraz zaopatrzeniem inwalidów i wdów po zmarłych żołnierzach. Kategorie tematyczne wprowadzono już w kancelarii KWM-RGW i w miarę możliwości odtworzono w aktualnym opracowaniu⁶. Dotyczą one: budynków przeznaczonych na cele wojskowe, dezertorów (w tym wykazy imienne), kosztów związanych z prowadzeniem poboru, budowy fortyfikacji na Pradze, licytacji na dostawy produktów dla wojska i kosztów utrzymania żołnierzy, działalności zakładów kanonistów (w tym listy imienne uczących się w takich szkołach), wsparcia inwalidów i ich rodzin (w tym listy dymisjonowanych z przyczyn zdrowotnych i wykazy potrzebujących wsparcia), przygotowania kwater dla wojska (w tym składki kwaterunkowe przypadające na mieszkańców konkretnych miast i wykazy mieszkańców udostępniających kwatery), prowadzenia lazaretów wojskowych, budowy i wynajmu magazynów wojskowych oraz odwachów, dostarczania podwód dla wojska, zaopatrzenia w świece i drewno opałowe, rewizji spisu wojskowego (w tym ogólne zestawienia mężczyzn w wieku poborowym), prowadzenia poboru i zaciągu wojskowego (w tym wykazy zbiegłych przed poborem, imienne listy poborowych, wykazy zwolnionych od poboru, listy wcielanych do wojska z powodów politycznych), przejazdu i pobytu żon u żołnierzy stacjonujących w cesarstwie rosyjskim. Oddzielną grupę akt stanowią alfabetyczne listy imienne rekrutów z województwa/guberni warszawskiej z poszczególnych obwodów, gmin i powiatów, wykazy osób podlegających poborowi i zwolnionych ze służby, a także lekarzy i chirurgów zwolnionych ze służby wojskowej. Ponadto zachowały się spisy rekrutów, prowadzone oddzielnie dla każdej z formacji wojskowych, do których zostali przydzieleni (łącznie 45 j.a.)⁷. W trakcie prac

³ Szczegółowe omówienie zawartości działów I i II zespołu zawiera wstęp do ich inwentarza, autorstwa Alicji Nowak (w AGAD).

⁴ Mniejsza liczba jednostek archiwalnych, niż podana w informatorze o zasobie AGAD (329 j.a.), jest wynikiem wewnętrznych przesunięć międzyzespołowych.

⁵ Do opracowania pozostały protokoły posiedzeń i dzienniki kancelaryjne KWM-RGW, mające spis sporządzony w 2008 r.; informacja o opracowanych wydziałach KWM-RGW jest dostępna na portalu www.archivesportaleurope.net <dostęp: 2017-06-03>.

⁶ Układ rzeczowy odtworzył Władysław Rostocki podczas inwentaryzacji przeprowadzonej na początku lat 50. XX w. Uzupełnili go w latach 70. XX w. Elżbieta Sęczys i Grzegorz Bartnik.

⁷ Szczegółowe omówienie zawartości akt Wydziału Wojskowego KWM-RGW, z przywołaniem sygnatur wyodrębnionych grup, zawiera wstęp do jego inwentarza, autorstwa Moniki Michalskiej (w AGAD).

inwentaryzacyjnych wyłączono 16 j.a. zawierających spisy rekrutów z terenu działania Komisji Województwa Kaliskiego. Zostały one przeniesione do zespołu Komisja Województwa Kaliskiego — Rząd Gubernialny Warszawski. Do inwentarza sporządzono słowniczek terminów, głównie z zakresu wojskowości oraz indeks geograficzno-rzeczowy. Akta nie zostały zeskanowane.

Zbiór nr 399, Nabytki Oddziału III AGAD, [1372] 1421–2005, 693 j.a., 17 mb., oprac. Jarosław Zawadzki. Akta tworzące zbiór pochodzą z zakupów i darów osób prywatnych oraz instytucji. Są gromadzone w AGAD od 1946 r. W latach 50. i 60. XX wieku w ówczesnym oddziale akt podworskich starano się nadać im układ rzeczowo-proweniencyjny, wydzielając dodatkowo — obok głównego zbioru — podzbiory o nazwach: Nabytki Szczątków Zespołów, Nabytki Biografika i Nabytki Kolekcjonerskie. Niemożność ścisłego przyporządkowania dokumentów do tych grup skłoniła archiwistów do tego, by powrócić do koncepcji gromadzenia akt w jednym zbiorze. W latach 90. XX w. Agnieszka Kołodziejczyk, przy współpracy Zbigniewa Mamli, sporządziła do części zbioru nowe karty inwentarzowe i podjęła próbę przywrócenia całości układu według kolejności akcesji. J. Zawadzki przystępując do prac reinwentaryzacyjnych, wytypował nabytki, które można było podzielić na jednostki archiwalne bez naruszania ich struktury (w 2009 r. wyłączono 19 zespołów / zbiorów, a w 2016 r. kolejne 4 zespoły/ zbiorów). Autor inwentarza zlikwidował podział na wspomniane podserie. Nabytki ułożono w następującym porządku: na początku mające numery nadane w oddziałowej księdze nabytków, następnie te, które były w podseriach, a na końcu nabytki bez numerów. Do inwentarza sporządzono indeksy — osobowy i geograficzno-rzeczowy, a ponadto spis znaków i pieczęci własnościowych poprzednich właścicieli akt oraz spis zakładów fotograficznych, w których wykonano zdjęcia znajdujące się w zbiorze. Różnorodność materiałów tworzących zbiór nie pozwala na bliższe omówienie ich tematyki. Dotyczą wielu pól aktywności, w tym polityki, kultury, gospodarki, życia religijnego i rodzinnego. W zbiorze znajdują się dokumenty monarsze, sądowe, wychodzące z kancelarii urzędów państwowych, instytucji oświatowych, związków wyznaniowych i placówek kultury. Wiele z nich to dokumenty o charakterze osobistym i gospodarczym, dotyczące administrowania majątkiem własnym i powierzonym. Dominują dokumenty papierowe, poza tym w zbiorze znajdują się także pergaminy, zdjęcia, plany, mapy i dokumentacja techniczna. Obok rękopisów, pokaźną grupę stanowią maszynopisy, druki, kserokopie. Najstarszy oryginalny dokument pochodzi z 1421 r. (a inny, w uwierzytelnionej kopii, z 1372 r.). Materiały te nie zostały zeskanowane.

Jak co roku, również w 2016 r. zostały opracowane kolejne aneksy do inwentarza zespołów ksiąg metrykalnych różnych wyznań, obejmujące księgi przekazane do AGAD przez Sekcję Ksiąg Zabużańskich Urzędu Stanu Cywilnego w Warszawie w roku 2016. Są to aneksy do następujących zespołów:

- nr 299, Księgi metrykalne gmin ewangelickiego augsburskiego i helweckiego wyznania — 4 j.a. z lat 1893–1915, oprac. Dorota Lewandowska;
- nr 300, Księgi metrykalne gmin wyznania mojżeszowego z terenów tzw. zabużańskich — 10 j.a. z lat 1886–1915, oprac. Piotr Wincenciuk;
- nr 301, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z archidiecezji lwowskiej — 3 j.a. z lat 1869–1915, oprac. D. Lewandowska;

- nr 436, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łuckiej i wileńskiej — 2 j.a. z roku 1915, oprac. Renata Wincenciuk;
- nr 456, Księgi metrykalne i akta parafii i gmin różnych wyznań i obrzędów — 1 j.a. z lat 1837–1914, oprac. D. Lewandowska.

Wymienione księgi zostały zdigitalizowane, a ich skany są udostępnione na stronie internetowej archiwum (adres: <http://www.agad.gov.pl/inwentarze/testy.html>).

Małgorzata Kośka
(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)